

Det Anarkistiska Biblioteket

Marxism och anarkism

Murray Bookchin

Murray Bookchin
Marxism och anarkism

Utdrag ur "Listen, Marxist!" Publicerat: ursprungligen i New York-tidskriften
Anarchos, maj 1969. Ingår i essäsamlingen "Post-Scarcity Anarchism", 1971.

sv.anarchistlibraries.net

Innehåll

Myten om proletariatet	3
Myten om partiet	8
De två traditionerna: Marxismen	19
De två traditionerna: Anarkismen	23

Myten om proletariatet

Marx' viktigaste bidrag till vår tids revolutionära tänkande är hans teori om samhällsutvecklingens dialektik. Marx blottade den stora processen från den primitiva kommunismen över privategendomen till kommunismen i dess högre form - ett kollektivt samhälle grundat på en frigörande teknologi. Enligt Marx rör sig människan i denna process från naturens herravälde över människan, till människans herravälde över människan, och slutligen till människans herravälde över naturen och bort från det sociala herraväldet som sådant. Marx undersöker inom ramarna för denna större dialektiska process kapitalismens egen dialektik - ett samhällssystem som utgör det sista historiska "stadiet" av människans herravälde över människan. Marx ger här inte bara genomgripande bidrag till det samtida revolutionära tänkandet (särskilt vad gäller den briljanta analysen av varerelationen), utan avslöjar också de tids- och rumsrelaterade begränsningar i sitt eget tänkande som ännu utövar ett så hämmande inflytande på vår egen tid.

Den allvarligaste av dessa begränsningar uppkommer ur Marx' försök att förklara övergången från kapitalism till socialism, från ett klassamhälle till ett klasslöst samhälle. Det är ytterst viktigt att betona att den här förklaringen nästan uteslutande härleddes genom en analogi med övergången från feodalism till kapitalism - *det vill säga från ett klassamhälle till ett annat klassamhälle*, från ett egendomssystem till ett annat. Följaktligen visar Marx att precis som bourgeoisien utvecklades inom ramarna för feodalismen som ett resultat av delningen mellan stad och landsbygd (eller rättare sagt, mellan hantverk och jordbruk), utvecklades också det moderna proletariatet inom ramarna för kapitalismen som ett resultat av den industriella teknologins framsteg. Båda klasserna, får vi höra, utvecklar egna samhällsliga intressen - till och med *revolutionära* intressen, som ställer dem mot det gamla samhället ur vilket de uppkom. Om bourgeoisien vann kontroll över det ekonomiska livet långt innan den störtade det feodala samhället, vinner proletariatet i sin tur sin revolutionära kraft på grund av att det är "disciplinerat, enat, organiserat" av fabriksystemet. I båda fallen blir produktivkrafternas utveckling oförenlig med det traditionella systemet av samhällsliga relationer. "Skalet sprängs sönder." Det gamla samhället ersätts av det nya.

Den avgörande frågan vi ställs inför är denna: Kan vi förklara övergången från ett klassamhälle till ett klasslöst samhälle med hjälp av den sorts dialektik som förklarar övergången från ett klassamhälle till ett annat? Det här är inget akademiskt problem där vi bollar med logiska abstraktioner, utan en högst reell och konkret fråga för vår tid. Det finns grundläggande skillnader mellan bourgeoisiens utveckling under feodalismen och proletariatets utveckling un-

kan skiljas från samhällelig och kollektiv utveckling; uppenbarligen hänger de två ihop. Grunden för en hel människa är ett välavvägt samhälle; grunden för en fri människa är ett fritt samhälle.

Bortsett från dessa ämnen ställs vi fortfarande inför frågan som Marx ställde år 1850: När ska vi börja ta vår poesi från framtiden istället för från det förgångna? De döda måste tillåtas begrava de döda. Marxismen är död därför att den har sina rötter i en era av materiell knapphet, begränsad i sina möjligheter på grund av materiell brist. Marxismens viktigaste sociala budskap är att friheten har materiella förhandsvillkor - vi måste överleva för att kunna leva. Med utvecklandet av en teknologi som den tidens vildaste science fiction inte hade kunnat föreställa sig, ligger nu ett samhälle bortom knapphetssamhället som en möjlighet framför oss. Alla egendomssamhällets institutioner - klasstyret, hierarkin, den patriarkala familjen, byråkratin, staden, staten - är nu förbrukade. Idag är decentralisering önskvärd inte bara som ett medel för att återupprätta ett samhälle i mänsklig skala, den är nödvändig för att återskapa en livsduglig ekologi, för att bevara livet på denna planet från destruktiva miljöföroreningar och jorderosion, för att bevara en andningsbar atmosfär och naturens balans.

/.../

samordning eller propaganda i alla dess former eller behovet av ett socialt program. De skiljer sig fundamentalt från det bolsjevikiska partiet i sin tro att äkta revolutionärer måste verka *inom ramarna för de av revolutionen skapade formerna*, inte inom de av partiet skapade formerna. Detta betyder att deras lojalitet ligger hos de revolutionära självförvaltningsorganen, inte hos den revolutionära organisationen; hos de *sociala* formerna, inte de *politiska* formerna. Anarkokommunister försöker övertala fabrikskommittéerna, församlingarna eller sovjeterna att omvandla sig till *genuina folkliga självförvaltningsorgan*, istället för att försöka dominera dem, manipulera dem eller binda dem till ett allvetande politiskt parti. Anarkokommunister strävar inte efter att resa en statlig struktur över dessa folkliga revolutionära organ, utan tvärtom efter att upplösa alla organisatoriska former som utvecklats i den förrevolutionära perioden (inklusive deras egen), i dessa genuina revolutionära organ.

Dessa skillnader är avgörande. Trots retoriken och slagorden trodde de ryska bolsjevikerna aldrig på sovjeterna; de betraktade dem som instrument för bolsjevikpartiet. /.../ 1921 var sovjeterna i princip döda, och alla beslut fattades av den bolsjevikiska centralkommittén och politbyrån. Anarkokommunister försöker inte bara förhindra marxistiska partier från att upprepa detta; de önskar också förhindra sin egen organisation att spela en liknande roll. Följaktligen försöker de förhindra att byråkratier, hierarkier och eliter uppkommer i deras egna led. Inte mindre viktigt är att de strävar efter att *förändra sig själva*; att de från sina egna personligheter försöker utrota de auktoritära drag och elitistiska tendenser som från barnben assimileras i det hierarkiska samhället. Den anarkistiska rörelsens intresse för livsstilsfrågor är ett engagemang som inte bara gäller dess egen integritet, utan också själva revolutionen.

Mitt bland vår tids alla förvirrande ideologiska strömningar måste en fråga alltid förbli i förgrunden: Varför i helvete försöker vi göra en revolution? För att återskapa hierarkin, och samtidigt vifta med en diffus dröm om framtida frihet framför mänsklighetens ögon? För att gynna ytterligare teknologiska framsteg, för att skapa ett ännu större överflöd av varor än det som finns idag? För att "hämnas" på bourgeoisien? /.../ För att föra ett kommunistparti till makten? Eller ett socialistiskt arbetarparti? För att befria såna abstraktioner som "proletariatet", "folket", "historien", "samhället"?

Eller är det i slutändan för att upplösa hierarkin, klasstyret och tvånget - att göra det möjligt för varje individ att få kontroll över sitt vardagliga liv? Är det för att göra varje ögonblick så underbart som det skulle kunna vara och varje individs livstid till en i högsta grad meningsfull erfarenhet? /.../ Vi behöver knappast dryfta den meningslösa frågan om huruvida individuell utveckling

der kapitalismen, som Marx antingen misslyckades med att förutse eller aldrig klart insåg. Bourgeoisien kontrollerade det ekonomiska livet långt innan den övertog statsmakten; den hade blivit den dominerande klassen materiellt, kulturellt och ideologiskt redan innan den gjorde sin politiska dominans gällande. Proletariatet kontrollerar inte det ekonomiska livet. Trots dess absolut nödvändiga roll i den industriella processen, utgör den industriella arbetarklassen inte ens en majoritet av befolkningen, och dess strategiska ekonomiska position undergrävs av automatisering och andra teknologiska framsteg. Sålunda krävs av proletariatet ett mycket medvetet agerande för att det skall kunna använda sin styrka till att nå en social revolution.

Hittills har möjligheten att nå denna medvetenhet blockerats av det faktum att fabriksmiljön är en av de mest välförskansade arenorna för arbetsmoralen, för hierarkiska styrelsesystem, för åtlydnad av ledare och på senare tid för produktion av överflödiga varor och vapen. Fabriken tjänar inte bara till att "disciplinera, ena och organisera" arbetarna, utan gör det också på ett helt och hållet borgerligt sätt. I fabriken återskapar den kapitalistiska produktionen inte bara kapitalismens sociala relationer, vilket Marx insåg, utan också kapitalismens psyke, värderingar och ideologi.

Marx insåg detta tillräckligt mycket för att leta efter mer bindande skäl än exploateringens blotta faktum eller konflikter om löner och arbetstider för att driva proletariatet till revolutionär handling. I sin allmänna teori om den kapitalistiska ackumuleringen försökte han beskriva de strängt objektiva lagar som tvingar proletariatet att anta en revolutionär roll. I enlighet med dessa utvecklade han sin berömda utarmningsteori: Konkurrensen kapitalisterna emellan tvingar dem att bjuda under varandras priser, vilket i sin tur leder till fortsatta lönesänkningar och arbetarnas fullständiga utarmning. Proletariatet tvingas till revolt på grund av att "misärens, förtryckets, slaveriets, förnedringens massa växer" i konkurrens- och kapitalcentraliseringsprocessen.

Men kapitalismen har inte stått stilla sedan Marx' dagar. Marx, som var verksam vid mitten av 1800-talet, kan inte förväntas ha insett de fulla konsekvenserna av sina insikter om kapitalets centralisering och teknologins framsteg. Han kan inte förväntas ha förutsett att kapitalismen skulle utvecklas, inte bara från merkantilism till hans tids dominerande industriella form - från statsunderstödda handelsmonopol till hårt konkurrerande industriella enheter - utan ännu längre, att kapitalismen i och med kapitalets centralisering skulle gå tillbaka till sitt merkantilistiska ursprung på en högre utvecklingsnivå och återta sin statsunderstödda monopolistiska form. Ekonomin tenderar att smälta samman med staten och kapitalismen börjar "planera" sin utveckling i stället

för lämna den uteslutande till konkurrensens och marknadskrafternas växelverkan. Helt säkert är att systemet inte avskaffar den traditionella klasskampen, utan lyckas innesluta den genom att använda sina enorma teknologiska resurser till att assimilera de mest strategiska delarna av arbetarklassen.

Den fulla kraften i utarmningsteorin blir sålunda avtrubbad, och i USA misslyckas den traditionella klasskampen att utvecklas till ett klasskrig. Den stannar helt och hållet inom borgerliga dimensioner. Marxismen blir faktiskt en ideologi. Den assimileras av den statskapitalistiska rörelsens mest utvecklade former - i synnerhet Ryssland. Genom en otrolig historisk ironi visar sig den marxistiska "socialismen" till stora delar ha blivit just den statskapitalism som Marx misslyckades med att förutspå i kapitalismens dialektik. I stället för att utvecklas till en revolutionär klass inom kapitalismens sköte, visar sig proletariatet vara ett organ i det borgerliga samhällets kropp.

/...../

En kvalitativt sett ny situation uppstår när människan ställs inför en övergång från ett repressivt klassamhälle baserat på materiell knapphet till ett frigörande klasslöst samhälle baserat på materiellt överflöd. Ur den sönderfallande traditionella klasstrukturen skapas en ny människotyp i ständigt ökande antal: *revolutionären*. Denne revolutionär börjar utmana inte bara det hierarkiska samhällets ekonomiska och politiska premisser, utan även hierarkin som sådan. Han inte bara påtalar behovet av social revolution utan försöker också *leva* på ett revolutionärt sätt i den utsträckning det är möjligt i det existerande samhället. Han angriper inte bara de av herraväldets arv skapade formerna, utan experimenterar också fram nya former av frigörelse som tar sin pös från framtiden.

Denna förberedelse inför framtiden, detta experimenterande med frigörande sociala relationsformer inför ett samhälle bortom knappheten,⁽¹⁾ kan vara illusorisk om framtiden medför att ett klassamhälle ersätts av ett annat; hur som helst är den outhärlig om framtiden medför ett klasslöst samhälle byggt på *ruinerna* av ett klassamhälle. Vad är det då som kommer att driva den revolutionära omvandlingen framåt? Det kommer bokstavligen talat att vara majoriteten av samhället, människor från alla de traditionella klasserna, sammanslagna till en gemensam revolutionär kraft av sönderfallet hos den rådande klasstrukturens institutioner, sociala former, värderingar och livsstilar. Dess mest utvecklade

⁽¹⁾ Bookchin begagnar sig av uttrycket "post-scarcity society" för att beteckna ett samhälle i besittning av de vetenskapliga och teknologiska medlen att avskaffa allt onödigt slitsamt arbete och all materiell nöd. Se exempelvis Post-Scarcity Anarchism och även The Murray Bookchin Reader, kap. 5, "Scarcity and Post-Scarcity" - övers. anm.

de att revolutioner skapas av djupa historiska processer. Ingen centralkomité "gör" en social revolution; den kan i bästa fall iscensätta en statskupp och ersätta en hierarki med en annan - eller ännu värre, hindra en revolutionär process om den utövar något omfattande inflytande. En centralkomité är ett organ för att uppnå makten, för att *återskapa* makten, för att samla hos sig själv vad "massorna" uppnått genom sina egna revolutionära ansträngningar. Man måste vara blind för allt som hänt de senaste två seklen för att inte inse dessa grundläggande fakta.

Förr kunde marxister resa ett begripligt (om än ogiltigt) anspråk på behovet av ett centraliserat parti, eftersom den anarkiska fasen av revolutionen tillintetgjordes av materiell knapphet. "Massorna" var alltid, av ekonomiska skäl, tvingade att gå tillbaka till ett slitsamt vardagsliv. Revolutionen stängde klockan tio, alldeles oavsett girondisternas reaktionära avsikter 1793; den omöjliggjordes av den låga teknologiska nivån. Idag har också denna ursäkt avlägsnats av utvecklandet av en överflödsskapande teknologi, speciellt i USA och Västeuropa. Den punkt har nu uppnåtts när "massorna", nästan med en gång, kan börja att drastiskt utöka "frihetens rike" i den marxistiska mening - för att uppnå den fritid som behövs för att åstadkomma den högsta graden av självförvaltning.

Det maj-juniändelserna i Frankrike [1968] visade, var behovet inte av ett parti av bolsjevikisk modell, utan av större medvetenhet bland "massorna". Paris visade att organisering behövs för att systematiskt propagera för idéer - och inte bara idéer, utan *idéer som stöder självförvaltningsuppfattningen*. Vad de franska "massorna" saknade var inte en centralkomité eller en Lenin för att "organisera" eller "beordra" dem, utan övertygelsen att de hade kunnat *driva* fabrikerna istället för att bara ockupera dem. Det är anmärkningsvärt att *inte ett enda bolsjevikiskt parti i Frankrike reste kravet på självförvaltning*. Det kravet ställdes bara av anarkisterna och situationisterna.

Det finns ett behov av revolutionär organisering - men dess funktioner får aldrig glömmas bort. Dess främsta uppgift är att propagera, att "tålmodigt förklara" som Lenin uttryckte det. I en revolutionär situation presenterar en revolutionär organisation de mest långtgående kraven: den är beredd på att vid varje förändring i händelseutvecklingen formulera - på det mest konkreta sätt - den omedelbara uppgiften som bör utföras för att föra den revolutionära processen framåt. Den tillhandahåller de djärvaste elementen både i handling och i revolutionens beslutsfattande organ.

På vilket sätt skiljer sig då anarkokommunistiska grupper från det bolsjevikiska partiet? Inte alls i såna frågor som behovet av organisering, planering,

nister, accepterar behovet av organisering.[1*] Det borde vara lika absurt att behöva upprepa denna punkt som att tvista om ifall Marx accepterade behovet av en social revolution eller inte.

Den verkliga frågan är inte organisering kontra icke-organisering, utan snarare vilken *sorts* organisationsform anarkokommunisterna försöker upprätta. Gemensamt för de olika typerna av anarkokommunistiska organisationer är de organiska processerna underifrån, inte institutioner ingenjörsmässigt konstruerade uppifrån. De är sociala rörelser som kombinerar en kreativ revolutionär livsstil med en kreativ revolutionär teori, inte politiska partier som till sin natur är oskiljbara från det omgivande borgerliga samhället och vars ideologier har reducerats till rigida ”gamla beprövade program”. Så långt det är mänskligt möjligt, försöker de återspegla det frigjorda samhälle de strävar efter att uppnå, istället för att slaviskt kopiera det rådande systemet av hierarkier, klasser och auktoriteter. De är uppbyggda kring nära sammanhållna grupper av bröder och systrar - affinitetsgrupper - vars förmåga att agera gemensamt är baserade på initiativ, på övertygelser uppnådda av fri vilja och på ett djupt personligt engagemang, inte på en byråkratisk apparat manipulerad uppifrån av en handfull allvetande ledare och med en lättledd medlemsskara som utfyllnad.

Anarkokommunisterna förnekar inte behovet av samordning grupperna emellan, av disciplin, av noggrann planering, och av enhetligt handlande. Men de tror att samordning, disciplin, planering och enhetligt handlande måste uppnås *frivilligt*, genom en självdisciplin närd av övertygelse och förståelse, inte av tvång och en själlös, obetingat lydning av från ovan givna order. De försöker uppnå den effektivitet som tillskrivs centralismen genom frivillighet och medvetenhet, inte genom upprättandet av en hierarkisk centraliserad struktur. Allt efter behov och omständigheter kan affinitetsgrupperna uppnå denna effektivitet genom församlingar, aktionskommittéer och lokala, regionala och nationella samarbetsorgan, men de motsätter sig kraftigt etablerandet av en organisationsstruktur som blir till ett mål i sig, kommittéer som fortsätter existera efter att deras praktiska uppgifter slutförts, och ett ”ledarskap” som reducerar ”revolutionären” till en själlös robot.

Dessa slutsatser är inte en följd av lättsinniga individualistiska impulser; tvärtom härstammar de från ett digert studium av tidigare revolutioner, av den påverkan centraliserade partier har haft på den revolutionära processen, och av den sociala förändringens natur i en tid av potentiellt materiellt överflöd. Anarkokommunisterna försöker bevara och förlänga den anarkiska fasen som inleder alla de stora sociala revolutionerna. Till och med mer än marxisterna inser

lade element är typiskt nog ungdomen - en generation som inte har upplevt någon ständig ekonomisk kris och som därmed allt mindre orienterar sig mot den materiella trygghetsmyt som är så vanlig bland 30-talsgenerationen.

Om det är sant att en social revolution inte kan uppnås utan arbetarnas aktiva eller passiva stöd är det inte mindre sant att den inte kan uppnås utan böndernas, teknikernas och akademikernas aktiva eller passiva stöd. Framför allt kan en social revolution inte uppnås utan stöd av ungdomen, från vilken den härskande klassen rekryterar sina väpnade styrkor. Om den härskande klassen behåller sin militära makt, är revolutionen förlorad *oavsett hur många arbetare som samlas till dess försvar*. Detta har klart åskådliggjorts inte bara i Spanien på 30-talet, utan också i Ungern på 50-talet och i Tjeckoslovakien på 60-talet. Dagens revolution vinner - i kraft av sin natur, *dess strävan efter helhet* - inte bara soldaten och arbetaren *utan hela den generation som soldater, arbetare, tekniker, bönder, vetenskapsmän, akademiker och till och med byråkrater rekryteras från*. Framtidens revolution följer, genom att överge gångna tiders taktiska handböcker, minsta motståndets väg, och äter sig in i de mest mottagliga delarna av befolkningen oberoende av deras ”klassposition”. Den tar sin näring ur *alla* det borgerliga samhällets motsägelser, inte bara 1960-talets eller 1917 års motsägelser. Följaktligen drar den till sig alla som känner exploateringens, fattigdomens, rasismens, imperialismens bördor, ja alla de vars liv frustreras av konsumism, förortsliv, massmedia, familjen, skolan, stormarknaden och det rådande systemet av undertryckt sexualitet. Här blir revolutionens form lika total som dess innehåll - klasslös, egendomslös, fri från hierarkier och *fullständigt* frigörande.

/.../

Myten om partiet

utvecklades inom en centraliserad politisk sfär. Förra århundradets anarkister varnade för att Marx' centralistiska inställning, i den mån den påverkade tidens händelser, skulle stärka bourgeoisien och statsapparaten på ett sådant sätt att kapitalismens störtande skulle bli extremt svårt. Genom att kopiera dessa centralistiska, hierarkiska drag skulle det revolutionära partiet reproducera hierarki och centralism i det postrevolutionära samhället.

Bakunin, Kropotkin och Malatesta var inte så naiva att de trodde att anarkismen kunde skapas över en natt. Marx och Engels förvrängde medvetet de ryska anarkisternas synsätt genom att tillskriva Bakunin denna uppfattning. Inte heller trodde förra århundradets anarkister att statens upphävande skulle följas av en "nedläggning av vapnen" omedelbart efter revolutionen, för att använda Marx obskurantistiska ord, tanklöst upprepade av Lenin i *Staten och revolutionen*. Mycket av det som passerar för marxism i *Staten och revolutionen* är faktiskt ren anarkism - exempelvis ersättandet av yrkesmilitären med revolutionära miliser och ersättande av parlamentariska institutioner med organ för självförvaltning. Det som är genuint marxistiskt i Lenins pamflett är kravet på "sträng centralism", accepterandet av en "ny" byråkrati och identifieringen av sovjeterna med staten.

Förra århundradets anarkister var djupt upptagna av frågan om att uppnå industrialisering utan att krossa "massornas" revolutionära anda och resa nya hinder för frigörelsen. De befarade att centraliseringen skulle förstärka bourgeoisiens möjligheter att motstå revolutionen och inympa en underdånig anda i arbetarna. De försökte bevara alla de förkapitalistiska kommunala former (som Rysslands *mir* och Spaniens *pueblo*) som skulle kunna utgöra en språngbräda till ett fritt samhälle, inte bara i strukturell utan också i andlig mening. Sålunda betonade de behovet av decentralisering redan under kapitalismen. I kontrast till de marxistiska partierna, gav deras organisationer avsevärd uppmärksamhet åt det de kallade integrerande utbildning - utvecklandet av *hela* människan - för att motverka det borgerliga samhällets nerbrytande och banaliserande inflytande. Anarkisterna försökte leva enligt framtidens värderingar i den utsträckning det var möjligt under kapitalismen. De trodde att den direkta aktionen skulle befrämja "massornas" initiativförmåga, bevara den revolutionära andan och uppmuntra spontaniteten. De försökte utveckla organisationer baserade på ömsesidig hjälp och broderskap, i vilka kontrollen skulle utövas nerifrån och upp, inte uppifrån och ner.

Här måste vi stanna upp för att mer noggrant undersöka den anarkistiska organisationsformens natur, om inte annat för att ämnet har fördunklats av en upprörande mängd struntprat. Anarkister, eller åtminstone anarkokommu-

Precis som det i ryska revolutionen fanns en underjordisk rörelse hos "massorna" som stod i opposition till bolsjevismen, finns det i historien en underjordisk rörelse som står i motsättning till alla auktoritetssystem. Denna rörelse har trätt in i vår tid under beteckningen anarkism, trots att den aldrig har täckts av en enskild ideologi eller en uppsättning heliga skrifter. Anarkismen är en libidinal rörelse hos mänskligheten mot tvångsvälde i alla dess former, som sträcker sig lika långt tillbaka i tiden som egendomssamhället, klasstyret och staten. Alltsedan dess har de förtryckta kämpat mot alla former som försökt beröva den sociala ordningen dess möjligheter till spontan utveckling. Anarkismen har trätt i förgrunden av den sociala arenan under viktiga övergångsperioder från en historisk era till en annan. De sönderfallande antika och feodala världarna fick bevittna framväxten av massrörelser, i vissa fall vilt dionysiska till sin karaktär, som krävde ett slut på alla auktoritets- privilegie- och tvångssystem.

Gångna tiders anarkiska rörelser misslyckades till stor del på grund av att den materiella knappheten, en följd av den låga teknologiska nivån, omöjliggjorde en organisk harmonisering av mänskliga intressen. Ett samhälle som inte hade mycket mer att erbjuda materiellt än jämlikhet i fattigdom, framkallade undantagslöst djupgående tendenser att återupprätta ett nytt privilegiesystem. I avsaknad av en teknologi som avsevärt kunde förkorta arbetsdagen, omöjliggjordes sociala institutioner baserade på självförvaltning av behovet att arbeta. Franska revolutionens girondister var sluga nog att inse att de kunde använda arbetsdagen mot det revolutionära Paris. För att utesluta radikala element från sektionerna försökte de stifta lagar om att alla församlingsmöten skulle stänga före klockan tio på kvällen, den tid då de parisiska arbetarna gick hem från sina jobb. I själva verket var det inte bara de "avantgardistiska" organisationernas manipulativa tekniker och förräderi som gjorde slut på de anarkiska faserna av gångna tiders revolutioner, det var också dessa tiders materiella begränsningar. "Massorna" var alltid tvungna att återvända till ett livslångt slit och hade knappast möjlighet att skapa organ för självförvaltning som kunde bestå efter revolutionen.

Anarkister som Bakunin och Kropotkin tog dock på intet sätt miste när de kritiserade Marx för hans betoning på centralism och hans elitistiska organisationsuppfattningar. Var centralismen absolut nödvändig för teknologiska framsteg i det förgångna? Var nationalstaten outhärlig för handelns expansion? Tjänade arbetarrörelsen på uppkomsten av strängt centraliserade ekonomiska företag och den "odelbara" staten? Vi har en tendens att acceptera dessa marxistiska grundsatser alltför okritiskt, till stor del på grund av att kapitalismen

Sociala revolutioner skapas inte av partier, grupper eller kadrer. De sker till följd av djupgående historiska krafter och motsättningar som aktiverar stora delar av befolkningen. De sker inte bara för att "massorna" finner det rådande samhället outhärdligt (som Trotskij hävdade) utan också på grund av spänningen mellan det faktiska och det möjliga, mellan det-som-är och det-som-skulle-kunna-vara. Misären i sig skapar inga revolutioner; mer vanligt är att den skapar en planlös demoralisering, eller ännu värre, en privat, isolerad kamp för överlevnad.

1917 års ryska revolution hemsöker de levande som en mardröm eftersom den till stora delar var ett resultat av "outhärdliga förhållanden", av ett förödande imperialistiskt krig. Vilka drömmar den än närde så krossades dessa av ett till och med blodigare inbördeskrig, av svält och av förräderi. Resultatet av revolutionen var inte ruinerna av det gamla samhället, utan ruinerna av det hopp som möjligen fanns om att skapa ett nytt. Den ryska revolutionen misslyckades kapitalt; den ersatte tsarväldet med statskapitalism. Bolsjevikerna blev de tragiska offren för sin egen ideologi och ett stort antal av dem fick betala med sina liv under 1930-talets utrensningar. Att försöka dra någon unik lärdom från denna knapphetens revolution är löjligt. Det vi kan lära från det förflutnas revolutioner är vad alla revolutioner har gemensamt, och deras grundläggande begränsningar jämfört med de enorma möjligheter som nu ligger framför oss.

Den mest iögonfallande egenskapen hos gångna tiders revolutioner är att de startade spontant. Vare sig det gäller franska revolutionen 1789, 1848 års revolutioner, Pariskommunen, revolutionen i Ryssland 1905, störtandet av tsaren 1917, ungerska revolutionen 1956 eller den franska generalstrejken 1968, är inledningsskedena generellt sett likadana: en period av jäsning exploderar spontant i en massiv resning. Om resningen lyckas beror på dess beslutsamhet och på om trupperna går över till folket.

Det "ärorika partiet", där det finns ett, släpar nästan undantagslöst efter händelseutvecklingen. I februari 1917 motsatte sig bolsjevikernas organisation i Petrograd utlysandet av strejker samma kväll som revolutionen som störtade tsaren bröt ut. Som tur var ignorerade arbetarna bolsjevikernas "direktiv" och gick ut i strejk ändå. Inga blev mer överraskade av de följande händelserna än de "revolutionära" partierna, inklusive bolsjevikerna. Som bolsjevikledaren Kajuov erinrade sig:

"Man kände absolut inga vägledande initiativ från partiets sida ... Petrogradkommittén hade arresterats och centralkommitténs re-

presentant, kamrat Sjlipnikov, var oförmögen att ge några direktiv för nästföljande dag.”⁽²⁾

Kanske var detta tursamt. Innan Petrogradkommittén arresterades hade dess egen bedömning av situationen och sin egen roll blivit så dystert om arbetarna hade följt dess vägledning är det tveksamt om revolutionen hade skett när den gjorde det.

Samma typ av historier kan berättas om resningarna som föregick år 1917 och de som kom efter - för att bara nämna den senaste, studentupproret i Frankrike under maj-juni år 1968. Det finns en bekväm tendens att glömma att närmare ett dussin ”hårt centraliserade” organisationer av bolsjevikisk typ existerade i Paris vid den här tiden. Det nämns sällan att så gott som alla dessa ”avantgardegrupper” såg med förakt på studentupproret fram till den 7 maj, när gatustriderna bröt ut på allvar. Det trotskistiska Jeunesse Communiste Révolutionnaire var ett anmärkningsvärt undantag - och det flöt bara med strömmen och följde i huvudsak 22:a-marsrörelsens initiativ. Fram till den 7 maj kritiserade alla maoistiska grupper studentupproret som perifert och oviktigt; trotskistiska Fédération des Étudiants Révolutionnaires betraktade det som ”äventyrligt” och försökte få studenterna att lämna barriaderna den 10 maj; kommunistpartiet spelade, givetvis, en helt förrädisk roll. Istället för att leda folkrörelsen, var maoisterna och trotskisterna helt och hållet dess fångar. Ironiskt nog använde de flesta av dessa bolsjevikgrupper skamlöst manipulativa tekniker i Sorbonnes studentförsamling för att kunna ”kontrollera” den, och introducerade därmed en splittrande atmosfär som demoraliserade hela organisationen. För att göra ironin fullständig, pladdrade alla dessa bolsjevikiska grupper om behovet av ”centraliserat ledarskap” när folkrörelsen kollapsade - en folkrörelse som uppstod oberoende av deras ”direktiv” och som ofta stod i opposition till dem.

Revolutioner och resningar av någon betydelse har inte bara en inledande fas som är utomordentligt anarkisk, *utan tenderar också att spontant skapa sina egna former av revolutionärt självstyre*. Sektionerna i Paris åren 1793-94 var den mest anmärkningsvärda formen av självförvaltning som någon av de sociala revolutionerna i historien givit upphov till. Mer välbekanta till sin uppbyggnad var råden eller ”sovjeterna” som arbetarna i Petrograd grundade 1905. Även om de var mindre demokratiska än sektionerna, skulle råden återuppstå i ett antal senare revolutioner. Ännu en form av revolutionärt självstyre var

---

⁽²⁾ Cit. i Trotskij 1932, s. 144.

De två traditionerna: Anarkismen

försett oss med, den enastående kritiken av varurelationen, många delar av de ekonomiska teorierna, alienationsteorin och framför allt idén att friheten har materiella förhandsvillkor - alla dessa är varaktiga bidrag till den revolutionära teorin.

Av samma skäl är Marx betonande av industriproletariatet som den revolutionära förändringens drivkraft, hans "klassanalys" som förklaring av övergången från ett klassamhälle till ett klasslöst samhälle, hans idé om proletariatets diktatur, hans betoning av centralism, hans teori om kapitalismens utveckling (som tenderar att blanda ihop statskapitalism med socialism), hans försvar av politisk aktion genom valbara partier - dessa och många andra besläktade begrepp är falska i vår tids kontext, och var vilseledande till och med på hans egen tid. De härstammar från hans begränsade världsbild - eller rättare sagt, från den tidens begränsningar. De blir begripliga bara om man kommer ihåg att Marx såg kapitalismen som historiskt progressiv, som en oundgänglig nivå i socialismens utveckling, och de är praktiskt tillämpbara bara på en tid när särskilt Tyskland stod inför borgerlig-demokratiska uppgifter och nationellt enande. Vi försöker inte säga att Marx hade rätt i sin inställning, bara att inställningen är begriplig sedd i sitt historiska perspektiv.

fabrikskommittéerna som anarkisterna upprättade i den spanska revolutionen 1936. Sektionerna återkom slutligen som studentförsamlingar och aktionskommittéer i maj-juni-upproret och generalstrejken i Paris 1968.

Vid denna punkt måste vi fråga oss vilken roll det "revolutionära" partiet spelar i alla dessa skeenden. I början tenderar det, som vi har sett, att ha en hämmande funktion, inte en "avantgardistisk" roll. Där det utövar något inflytande tenderar det att sakta ner händelseförloppet, inte att "koordinera" de revolutionära krafterna. Detta är ingen tillfällighet. Partiet är strukturerat enligt hierarkiska mönster som *återspeglar just det samhälle som det utger sig för att stå i opposition till*. Trots sina teoretiska anspråk är det en borgerlig organism, en stat i miniatyr med en apparat och en kader, vars funktion är att *gripa makten, inte upplösa makten*.

Med sina rötter i den förrevolutionära perioden assimilerar det byråkratiens alla former, tekniker och mentalitet. Medlemsskaran skolas i lydighet och i en stel dogmatiks förutfattade meningar, och undervisas att vörda sina ledare. Partiets ledarskap i sin tur, är skolat i vanor som härstammar från befallningar, auktoritet, manipulation och egomani. Den här situationen förvärras när partiet deltar i parlamentariska val. I valkampanjer är avantgardepartiet helt och hållet en efterbildning av gällande borgerliga former, och det antar till och med det valbara partiets alla attribut. Situationen antar verkligt kritiska proportioner när partiet skaffar sig stora tryckerier, dyra högkvarter och en stor uppsättning centralt kontrollerade tidskrifter och utvecklar en avlönad apparat - kort sagt, en byråkrati med egna materiella intressen.

Allt eftersom partiet expanderar, växer oundvikligen avståndet mellan ledarskapet och medlemmarna. Dess ledare blir inte bara framstående personligheter, de förlorar kontakten med livssituationen under dem. De lokala grupperna, som känner sin egen omedelbara situation bättre än någon avlägsen ledare, är tvungna att låta sina insikter underordnas direktiven uppifrån. Ledarskapet, som saknar varje direkt kunskap om lokala problem, svarar långsamt och försiktigt. Trots att det gör anspråk på ett större perspektiv, på större teoretisk kompetens, tenderar kompetensen hos ledarna att minska ju högre man kommer i befälsordningen. Ju mer man närmar sig nivån där de riktiga besluten fattas, desto mer konservativ till sin natur är beslutsprocessen, och ju fler byråkratiska och ovidkommande faktorer som gör sig gällande, desto fler prestigeskäl och inre försvarslinjer finns det som tränger ut kreativitet, uppfinningsförmåga och intresset för revolutionära mål.

Ur en revolutionär synvinkel blir partiet mindre effektivt ju mer det försöker effektivisera sig med hjälp av hierarkier, kadrer och centralisering. Även

om alla marscherar i takt, är ordena oftast felaktiga, särskilt när händelseförloppet håller ett högt tempo och gör oväntade vändningar - som det gör i alla revolutioner. Partiet är effektivt bara i ett hänseende - när det gäller att stöpa samhället i sin egen hierarkiska form om revolutionen lyckas. Det återskapar byråkrati, centralisering och staten. Det befördrar just de sociala förhållanden som rättfärdigar den här sortens samhälle. I stället för att "vittra bort" bevarar alltså staten, kontrollerad av det "ärorika partiet", just de förhållanden som "nödvändiggör" statens existens - och ett parti att försvara den.

Å andra sidan är denna typ av parti extremt sårbart under perioder av repression. Bourgeoisien behöver bara få grepp om dess ledarskap för att krossa i princip hela rörelsen. Med sina ledare i fångelse eller gömda blir partiet handlingsförlamat; den underdåniga medlemsskaran har ingen att lyda och tenderar famla i blindo. Demoraliseringen sätter snabbt in. Partiet vittrar sönder, inte bara på grund av den repressiva atmosfären, utan också på grund av sin brist på inre resurser.

Det föregående är inte en serie hypotetiska slutsatser. Det är en sammanfattande beskrivning av de senaste hundra årens alla marxistiska masspartier - socialdemokraterna, kommunisterna och Ceylons trotskistiska parti (det enda masspartiet av sitt slag). Att hävda att dessa partier misslyckades att ta sina marxistiska principer på allvar döljer bara en annan fråga: varför skedde misslyckandet över huvud taget? Faktum är att dessa partier kooperades av det borgerliga samhället eftersom de var strukturerade efter borgerligt mönster. Förrådets frö fanns i dem från början.

/.../

Det kan inte överbetonas att bolsjevikerna tenderade att centralisera sitt parti till den grad att de isolerades från arbetarklassen. Detta förhållande har sällan uppmärksammats i senare tiders leninistiska kretsar, trots att Lenin var ärlig nog att erkänna det. Berättelsen om den ryska revolutionen är inte bara berättelsen om bolsjevikpartiet och dess anhängare. Under fernissan av de officiella händelser som beskrivs av sovjetiska historiker fanns en annan, mer grundläggande utveckling - arbetarnas och de revolutionära böndernas spontana rörelse, som senare råkade i skarp konflikt med bolsjevikernas byråkratiska taktik. Med störtandet av tsaren i februari 1917 upprättade arbetare i så gott som alla Rysslands fabriker spontant fabrikskommittéer, och gjorde allt större anspråk på den industriella driften. I juni 1917 hölls en allrysk fabrikskommittékongress i Petrograd som krävde "organiseringen av arbetets fullständiga kontroll över produktionen och distributionen". Denna konferens nämns sällan i leninistiska redogörelser för den ryska revolutionen, trots det faktum att

Ursprunget till den marxistiska centralismen är ett problem som uppstod i och med nationalstatens uppkomst. Ännu ett gott stycke in på senare hälften av 1800-talet var Tyskland och Italien indelade i en mängd fristående hertigdömen, furstendömen och kungadömen. Marx och Engels trodde att sammanläggningen av dessa geografiska enheter till enade nationer var ett nödvändigt villkor för utvecklingen av en modern industri och kapitalism. Deras lovordande av kapitalismen uppkom inte ur någon centralistisk mystik utan ur förhållandena i den epok de levde i - utvecklingen av teknologin och handeln, en enad arbetarklass och nationalstaten. Det de här tar sig an är kort sagt kapitalismens framväxt, alltså en borgerlig revolutions uppgifter under en tid av oundviklig materiell knapphet. Marx' inställning till en "proletär revolution" är å andra sidan påfallande annorlunda. Han lovprisade entusiastiskt Pariskommunen som en "modell för Frankrikes alla industriella centrum". "När denna regim väl etablerats i Paris och de sekundära centrumen", skrev han, "skulle den gamla centraliserade regeringen bli tvungen att ge vika för *producenternas självstyre* även i provinserna" (min kursivering). Nationens enhet skulle, givetvis, inte försvinna, och en central regering skulle existera under övergången till kommunismen, men dess funktioner skulle vara begränsade.

Vårt syfte är inte att bolla citat av Marx och Engels fram och tillbaka, utan att betona hur marxismens grundläggande trossatser - som idag så okritiskt accepteras - faktiskt tillkom under en period som sedan länge överskridits av kapitalismens utveckling i USA och Västeuropa. Marx var på sin tid sysselsatt inte bara med den "proletära revolutionens" problem, utan också med den borgerliga revolutionens problem, speciellt i Tyskland, Spanien, Italien och Östeuropa. Han ägnade sig åt problemen kring övergången från kapitalism till socialism i kapitalistiska länder som inte hade kommit mycket längre än den industriella revolutionens kol- och stålbaseerade teknologi, och med problemen kring övergången från feodalism till kapitalism i länder som knappt hade utvecklats bortom hantverket och skråsystemet. För att uttrycka dessa frågor mer generellt: Marx sysselsatte sig framför allt med frihetens *förhandsvillkor* (teknologisk utveckling, nationellt enade, materiellt överflöd) snarare än med frihetens *villkor* (decentralisering, kommunbildning, mänskliga proportioner, direkt demokrati). Hans teorier var fortfarande förankrade i *överlevnadens* rike, inte i *livets* rike.

När detta väl begripits, är det möjligt att placera Marx teoretiska arv i ett meningsfullt perspektiv - att skilja dess rika bidrag från dess historiskt begränsade, och på vår egen tid i allra högsta grad paralyserande, bojor. Den marxistiska dialektiken, de många fruktbara idéer som den historiska materialismen

Det skulle vara ytterst naivt att tro att leninismen var en enda mans verk. Sjukdomen ligger djupare än så, inte bara i den marxistiska ideologins begränsningar utan i begränsningarna hos den sociala period i vilken marxismen uppstod. Om detta inte klart och tydligt förstås, kommer vi att förbli lika blinda för händelsernas dialektik som Marx, Engels, Lenin och Trotskij var på sin tid. För oss kommer denna blindhet att vara desto mer klandervärd eftersom vi bakom oss har en rik erfarenhet som dessa män saknade när de utvecklade sina teorier.

Karl Marx och Friedrich Engels var centralister - inte bara politiskt utan även socialt och ekonomiskt. De förnekade aldrig detta faktum, och deras skrifter är späckade med entusiastiska lovord för politisk, organisatorisk och ekonomisk centralisering. Så tidigt som i mars år 1850 uppmanade de i "Centralförsamlingens cirkulär till det Kommunistiska Förbundet" arbetarna att inte bara sträva efter "den enda och odelbara tyska republiken, utan också inom den sträva efter den mest beslutsamma centralisering av makten i statens händer". För att arbetarna inte skulle ta för lätt på kravet, upprepades det flera gånger i samma stycke, som avslutas: "som i Frankrike 1793, så är i Tyskland idag genomförandet av den strängaste centralisering det verkligt revolutionära partiets uppgift".

Samma tema upprepades kontinuerligt även i fortsättningen. När exempelvis det fransk-tyska kriget bröt ut, skrev Marx till Engels:

"Fransmännen behöver ett kok stryk. Om preussarna vinner, blir centraliseringen av statsmakten användbar för centraliseringen av den tyska arbetarklassen."⁽⁸⁾

Marx och Engels var dock inte centralister för att de trodde att centralismen som sådan hade några förtjänster. Tvärtom: marxismen och anarkismen har alltid varit överens om att ett frigjort kommunistiskt samhälle skulle innebära omfattande decentralisering, byråkratins upplösning, statens avskaffande och de stora städernas uppdelning. "Avskaffandet av antitesen mellan stad och landsbygd är inte bara möjlig", noterade Engels i *Anti-Dühring*. "Det har blivit en nödvändighet ... den nuvarande förgiftningen av luften, vattnet och jorden kan bara upphävas genom en sammanslagning av staden och landsbygden." För Engels skulle detta innebära en "jämn fördelning av befolkningen över hela landet" - kort sagt, städernas fysiska decentralisering.⁽⁹⁾

⁽⁸⁾ Marx & Engels 1942, s. 292

⁽⁹⁾ Engels 1939, s. 323.

konferensen ställde sig på bolsjevikernas sida. Trotskij, som beskriver fabrikskommittéerna som "den mest direkta och otvivelaktiga representationen av proletariatet i hela landet", berör dem bara i förbigående i sitt stora historiska trebandsverk om revolutionen. Ändå var dessa spontana organismer så viktiga att Lenin, som misströstade om att vinna sovjeternas stöd sommaren 1917, var beredd att göra sig av med slagordet "all makt åt sovjeterna" till förmån för "all makt åt fabrikskommittéerna". Detta skulle ha slungat bolsjevikerna i en anarkosyndikalistisk riktning, även om det är tveksamt att de skulle stannat där speciellt länge.

I samband med oktoberrevolutionen tog alla fabrikskommittéer kontrollen över fabriker, genom att driva bort bourgeoisie och helt ta kontrollen över industrin. Då Lenins berömda dekret från den 14 november 1917 accepterade idén om arbetarkontroll, erkände det bara ett fullbordat faktum: bolsjevikerna vågade inte sätta sig upp mot arbetarna så här tidigt. Men de började reducera fabrikskommittéernas makt. I januari år 1918, knappt två månader efter att han "utlyst" arbetarkontroll, började Lenin förespråka att fabriker administration skulle ställas under fackföreningarnas kontroll. Talet om att bolsjevikerna "tålmodigt" experimenterade med arbetarkontroll bara för att upptäcka att den var "ineffektiv" och "kaotisk" är en myt. Deras "tålmod" varade inte mer än några veckor. Lenin inte bara motsatte sig den direkta arbetarkontrollen redan inom några veckor efter dekretet av den 14:e november, även den fackliga kontrollen upphörde kort efter att den hade inrättats. Under sommaren år 1918 hade nästan hela den ryska industrin ställts under borgerliga styresformer. Som Lenin sa:

"revolutionen kräver ... just i socialismens intresse att massorna *obetingat lyder arbetsledarens enda vilja*".⁽³⁾

Efter detta stämplades arbetarkontrollen inte bara som "ineffektiv", "kaotisk" och "opraktisk", utan också som "småborgerlig"!

Vänsterkommunisten Osinskij attackerade bittert alla dessa falska anspråk och varnade partiet:

"Socialism och socialistisk organisering måste skapas av proletariatet självt, annars skapas de inte alls; något annat kommer att skapas - statskapitalism".⁽⁴⁾

⁽³⁾ Lenin 1943, s. 342.

⁽⁴⁾ Osinskij 1918, i Kommunist nr 2, cit. i Daniels 1960, s. 85f

I ”socialismens intresse” trängde bolsjevikpartiet ut proletariatet från varje område det hade erövrat genom egna mödor och egna initiativ. Partiet koordinerade inte revolutionen, eller ens ledde den; det dominerade den. Först blev arbetarkontrollen och sedan fackförenkingskontrollen ersatt av en utstuderad hierarki, väl så monstruös som någon struktur från den förrevolutionära tiden. Osinskijs profetia blev under senare år verklighet.

Frågan ”vem ska segra” - bolsjevikerna eller de ryska ”massorna” - var inte på något sätt begränsad till fabrikena. Frågan återkom lika mycket på landet som i städerna. Ett omfattande bondekrig hade ingjutit mod i arbetarnas rörelse. Tvärtemot de officiella leninistiska skildringarna, var bondeupproret inte på något sätt begränsat till en omfördelning av jorden i privata lotter. I Ukraina upprättades ett stort antal lantbrukskommuner av bönder, inspirerade av Nestor Makhnos anarkistiska militanter och vägleda av den kommunistiska maximen ”Av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov”. På andra ställen, som i de norra och asiatiska delarna av Sovjetunionen, upprättades flera tusen av dessa organismer, delvis på initiativ av socialrevolutionärernas vänsterflygel och till stor del till följd av traditionella kollektivistiska impulser härstammande från den ryska byn, *miren*. Det spelar liten roll om dessa kommuner var talrika eller innefattade ett stort antal bönder; poängen är att de var äkta folkliga organismer, grundstommar för en moralisk och social anda som höjde sig långt över det borgerliga samhällets dehumaniserande värderingar.

Bolsjevikerna hänlog åt dessa organismer från allra första början och fördömde dem slutligen. För Lenin var den mer önskvärda, mer ”socialistiska”, formen av jordbruksverksamhet det statliga jordbruket - en lantbruksfabrik där staten ägde marken och jordbruksredskapen och utnämnde direktörer som anställde lönearbetande bönder. Man ser i dessa *attityder* till arbetarkontroll och lantbrukskommuner den i grunden borgerliga anda och mentalitet som genomsyrade bolsjevikpartiet - en anda och mentalitet som emanerade inte bara från dess teorier utan också från dess företagsmässiga organisationsform. I december år 1918 inledde Lenin ett angrepp på kommunerna under förevändning att bönderna tvingades att gå in i dem. I själva verket förekom lite, om något tvång alls, för att organisera dessa kommunistiska former av självförvaltning. Robert G. Wesson, som studerade sovjetkommunen i detalj, sammanfattar:

”De som anslöt sig till kommuner måste ha gjort det till stor del av egen fri vilja.”⁽⁵⁾

⁽⁵⁾ Wesson 1963, s. 110.

De två traditionerna: Marxismen

de sig i den röda fanan och Marx' terminologi. Det som bolsjevikerna kuvade 1921 var i slutändan inte en ideologi eller en vitgardistisk konspiration, utan det ryska folkets grundläggande kamp för att frigöra sig från sina bojor och ta kontrollen över sitt eget öde. För Ryssland innebar detta den stalinistiska diktaturens mardröm. För 1930-talets generation innebar det fascismens fasor och kommunistpartiernas förräderier i Europa och USA.

Kommunerna slogs inte ner, men deras tillväxt motarbetades tills Stalin under det sena 20-talet och tidiga 30-talet införlivade hela utvecklingen i tvångskollektiviseringskampanjerna.

År 1920 hade bolsjevikerna isolerat sig själva från den ryska arbetarklassen och bönderna. På det hela taget skapade elimineringen av arbetarkontrollen, krossandet av makhnorörelsen, den inskränkta politiska atmosfären i landet, den uppsvällda byråkratin och den överväldigande materiella fattigdomen som ärvts från inbördeskriget en djup fientlighet mot det bolsjevikiska styret. Mot slutet av inbördeskriget steg en rörelse från djupet av det ryska samhället för en "tredje revolution" - inte för att återställa det gamla, som bolsjevikerna hävdade, utan för att förverkliga just de frihetens mål, ekonomiska såväl som politiska, som hade samlat massorna kring bolsjevikprogrammet 1917. Den nya rörelsen fann sitt mest medvetna uttryck i Petrogradproletariatet och bland Kronstadtmatroserna. Den fann också uttryck i partiet: ökningen av anticentralistiska och anarkosyndikalistiska tendenser bland bolsjevikerna nådde en punkt där ett block av oppositionella grupper som var orienterade mot dessa frågor, vann 124 platser vid en lokal Moskvakonferens, mot 154 för centralkommitténs anhängare.

Den 2 mars 1921 reste sig Kronstadts "röda matrosar" i öppet uppror och hissade fanan för en "arbetarnas tredje revolution". Kronstadtprogrammet krävde fria val till sovjeterna, yttrande- och pressfrihet för anarkisterna och vänstersocialisterna, fria fackföreningar och frigivning av alla fångar som tillhörde socialistiska partier. De mest skamlösa historier, senare bekräftade som fräcka lögner, fabricerades av bolsjevikerna för att redogöra för detta uppror. Revolten karaktäriserades som en "vitgardistisk sammansvärjning", trots det faktum att den stora majoriteten av kommunistpartiets medlemmar i Kronstadt - *just i egenskap av kommunister* - förenade sig med matroserna i deras fördömande av partiets ledare som förrädare av oktoberrevolutionen. Som R. V. Daniels noterar i sin studie av bolsjevikiska oppositionella rörelser:

"vanliga kommunister var i själva verket så opålitliga ... att regeringen inte förlitade sig på dem vare sig vid angreppet på Kronstadt självt, eller när det gällde att hålla ordning i Petrograd, där Kronstadts främsta hopp om stöd fanns. Huvuddelen av de trupper som sattes in var tjekister och officerskadetter från röda arméns träningsskolor. Det slutgiltiga angreppet mot Kronstadt leddes av kommunistpartiets högsta byråkrati - en stor grupp

delegater till den tionde partikongressen sändes från Moskva för detta ändamål.”⁽⁶⁾

Så svag var regimen internt att eliten var tvungen att göra sitt eget smutsiga jobb.

/.../

Vi har diskuterat dessa händelser i detalj för att de leder till en slutsats som den senaste kullen marxist-leninister tenderar att undvika: Bolsjevikpartiet nådde sin högsta grad av centralisering under Lenins dagar *inte för att uppnå en revolution eller undertrycka en vitgardistisk kontrarevolution, utan för att själva genomföra en kontrarevolution mot just de sociala krafter som det utgav sig för att representera*. Fraktioner förbjöds och ett monolitiskt parti skapades, inte för att förhindra ett ”återställande av kapitalismen” utan för att tygla en massrörelse av arbetare som var för sovjetdemokrati och social frihet. Lenin av år 1921 stod i opposition till Lenin av år 1917.

Därefter famlade Lenin helt enkelt i blindo. Denne man som framför allt hade försökt att förankra sitt partis problem i sociala motsägelser fann bokstavigt talat sig själv inblandad i ett organisatoriskt hasardspel i ett sista desperat försök att stoppa just den byråkratisering som han själv skapat. Det finns inget mer patetiskt och tragiskt än Lenins sista år. Paralyserad av en förenklad uppsättning marxistiska formler, kunde han inte komma på andra motåtgärder än organisatoriska sådana. Han föreslår upprättandet av Arbetare- och Bondeinspektionen för att komma till rätta med till byråkratiska missbildningar i partiet och staten - och denna institution faller under Stalins kontroll och blir i sin tur starkt byråkratisk. Lenin föreslår då att storleken på Arbetare- och Bondeinspektionen ska minskas och att den ska slås samman med Kontrollkommissionen. Han förespråkar att göra centralkommittén större. Så fortsätter det: Den här institutionen förstoras, den där slås samman med en annan, och en tredje modifieras eller överges. Denna underliga organisationsformsballett fortsätter fram tills hans död, som om problemet kunde lösas med organisatoriska medel. Som Moshe Lewin - en uppenbar Leninbeundrare - medger, närmade sig bolsjevikledaren ”regeringsproblemet mer som en strängt elitistiskt sinnad verkställande direktör. Han tillämpade inte den sociala analysens metoder på regeringen och nöjde sig med att betrakta den enbart i termer av organisatoriska metoder.”⁽⁷⁾

⁽⁶⁾ Daniels 1960, s. 145.

⁽⁷⁾ Lewin 1958, s. 122.

Om det är sant att ”retoriken var större än innehållet” i de borgerliga revolutionerna, ersatte formerna innehållet i den bolsjevikiska revolutionen. Sovjeterna ersatte arbetarna och deras fabrikskommittéer, partiet ersatte sovjeterna, centralkommittén ersatte partiet och politbyrån ersatte centralkommittén. Kort sagt, medel ersatte mål. Det här obegripliga utbytet av innehåll mot form är en av marxism-leninismens mest karaktäristiska egenskaper. Under maj-juni-händelserna i Frankrike var alla bolsjevikiska organisationer beredda att förstöra Sorbonnes studentförsamling för att öka sitt eget inflytande och medlemsantal. Deras huvudsakliga angelägenhet var inte revolutionen eller de av studenterna skapade autentiska sociala formerna utan deras egna partiers tillväxt.

Endast en kraft kunde ha hejdat den växande byråkratin i Ryssland: en social kraft. Hade de ryska arbetarna och bönderna lyckats utöka den självförvaltade sfären genom utvecklandet av livsdugliga fabrikskommittéer, lantbrukskommuner och fria sovjeter kunde landets historia ha utvecklats i en dramatiskt annorlunda riktning. Det råder ingen tvekan om att de socialistiska revolutionernas misslyckande i Europa efter första världskriget ledde till en isolering av revolutionen i Ryssland. Rysslands materiella fattigdom tillsammans med den omgivande kapitalistiska världens tryck talade tydligt mot utvecklandet av ett socialistiskt eller ett konsekvent frihetligt samhälle. Men inte på något sätt var det förutbestämt att Ryssland var tvungen att utvecklas efter statskapitalistiskt mönster; tvärtom Lenins och Trotskijs inledande förväntningar besegrades revolutionen av interna krafter, och inte av arméer utifrån. Hade rörelsen underifrån återupprättat de inledande landvinningar som uppnåddes av 1917 års revolution, hade en mångfacetterad social struktur kunnat utvecklas, baserad på arbetarkontroll över industrin, på en bondeekonomi i fri utveckling inom jordbruket och på ett levande samspel mellan idéer, program och politiska rörelser. Det minsta man kan säga är att Ryssland inte skulle ha fängslats i totalitarismens bojor, och stalinismen skulle inte ha förgiftat världens revolutionära rörelse och berett vägen för fascismen och andra världskriget.

Bolsjevikpartiets utveckling hindrade dock denna utveckling - trots Lenins eller Trotskijs ”goda avsikter”. Genom att krossa fabrikskommittéernas makt i industrin, och genom krossandet av makhnorörelsen, Petrogradarbetarna och Kronstadtmatroserna, garanterade bolsjevikerna praktiskt taget den ryska byråkratins seger över det ryska samhället. Det centraliserade partiet - en helt och hållet borgerlig institution - blev en tillflyktsort för kontrarevolutionen i dess mest lömska form. Detta var en förtäckt kontrarevolution som draperade